

TANKENS MAGT

VESTENS IDEHISTORIE

Redaktion

Hans Siggaard Jensen - Ole Knudsen - Frederik Stjernfelt

Tekstredaktion

Claus Bratt Østergaard

Skribenter

Lars Erslev Andersen	Jørgen Huggler	Henry Nielsen
Carsten Bach-Nielsen	Jens Hoyrup	Keld Nielsen
Per Bilde	Aksel Haaning	Svante Nordin
Mikkel Bøgh	Ib Martin Jørgensen	Jes Nystrom
Hans Ruhl	Hans Siggaard Jensen	Søren Gøtzvig Olesen
Finn Collin	Morten Haugaard Jeppesen	Anne Marie Eggert Olsen
Göran Dahl	Jesper Jespersen	Kurt Møller Pedersen
Jørgen Dehis	Arne Jørgensen	Stig Andur Pedersen
Sten Ebbesen	Ole Knudsen	Ebbe Marie Vilberg Pedersen
Claus Emmelcke	Christian Kork	Søren Porsborg
Jan Riss Flor	Helge Frøhlich	Jens Peter Schjødt
Nils Gilje	Jens Erik Kristensen	Frederik Stjernfelt
Jens Glebe Møller	Simo Fagge	Ditlev Tamm
Henning Goldbach	Eva Maria Lassen	Carsten Thau
Frans Gregersen	Martin Schwartz-Larsen	Ole Thomsen
Niels Henrik Gundersen	Fanor Linpert-Fallesen	Hanne Trautner-Kromann
Poul Gotte	R. Peder Mønstgaard	Peter Waldmann
Maria Fabricius Hansen	Pierre-Guillaume Monthoux	Claus Bratt Østergaard
Kirsten Hastrup	Kjeldsen Müller	Uffe Østergaard

TANKENS MAGT

BIND 1

FORORD	7
× INDLEDNING	9
× TANKER FØR TANKEN · Essay	21
ANTIKKEN · Før 350	57
TEKNOLOGI · En uproduktiv teknologi	64
NATURVIDENSKAB · Er verden til - eller tal?	75
× POLITIK OG RET · Mellem bystat og imperium	107
ÆSTETIK OG KUNST · Ide og mimesis	132
MENNESKE, SPROG OG SAMFUND · Kend dig selv	158
FILOSOFI · Fra vand til ånd	175
× RELIGION OG TEOLOGI · En religiøs smeltedigel	202
MIDDELALDEREN · 350-1350	239
TEKNOLOGI · Plove, ure og østlig inspiration	247
NATURVIDENSKAB · Aristoteles, astrologi og via moderna	284
× POLITIK OG RET · Pave, konge og folk	314
ÆSTETIK OG KUNST · Symbolik og forkyndelse	330
MENNESKE, SPROG OG SAMFUND · Sprogteori og logik	359
FILOSOFI · Skolastikken	385
× RELIGION OG TEOLOGI · Monoteismer i kamp om Europa	411
RENÆSSANCEN · 1350-1600	457
× TEKNOLOGI · Krudt, kompas og bogtryk	474
NATURVIDENSKAB · Mikro- og makrokosmos iagttaget	516
× POLITIK OG RET · Realpolitik og suverænitæt	545

ÆSTETIK OG KUNST · Selvbevidsthed og uendelighed	565
MENNESKE, SPROG OG SAMFUND · Rhetoriikkens redskaber	596
× FILOSOFI · Hermetik og humanisme	621
× RELIGION OG TEOLOGI · Reformationen	660

BIND 2

MODERNITETENS FØDSEL · 1600-1700	713
OPLYSNINGSTIDEN · 1700-1789	895
REVOLUTION OG ROMANTIK · 1789-1857	1135
INDUSTRIALISERING OG IMPERIALISME · 1857-1914	1441

BIND 3

VERDENSKRIGENE · 1914-1973	1709
INFORMATION OG GLOBALISERING · 1973 og frem	2087
EFTER TANKEN · Essay	2360
INDEKSER	2373

FOR

Arbej
med
dal. I
vise.
Den 5
skulle
dækr
elle. I
er et

1 og

Reda
er trå
melle
takke
mind

bestå
Sune
Øster
slags

TANKENS MAGT

BIND 1

TANKER FØR TANKEN · Essay	21
ANTIKKEN · Før 350	57
MIDDELALDEREN · 350-1350	239
RENÆSSANCEN · 1350-1600	467

BIND 2

MODERNITETENS FØDSEL · 1600-1700	715
× TEKNOLOGI · Geometrisk rationalitet	720
× NATURVIDENSKAB · Den naturvidenskabelige revolution	730
× POLITIK OG RET · Absolutisme og frihed	778
ÆSTETIK OG KUNST · Billedernes magt	798
× MENNESKE, SPROG OG SAMFUND · Universel problemløsning	835
FILOSOFI · Metafysik som systematisk projekt	847
RELIGION OG TEOLOGI · Jesuitter, modreformation, pietister og puritanere	876

OPLYSNINGSTIDEN · 1700-1789	895
× TEKNOLOGI · Den industrielle revolution	901
NATURVIDENSKAB · Kemi, elektricitet og naturhistorie	932
× POLITIK OG RET · Frihed og fornuft	973
ÆSTETIK OG KUNST · Fra universalæstetik til det subjektive, hørlige og sublime	996
× MENNESKE, SPROG OG SAMFUND · Natur og menneske	1033
× FILOSOFI · Kritiklens tidsalder	1067
RELIGION OG TEOLOGI · Fromhed og fornuft	1109

REVOLUTION OG ROMANTIK · 1789-1857	1135
× TEKNOLOGI · Jern, damp og teknologiske systemer	1142
NATURVIDENSKAB · Naturvidenskabens institutionalisering	1178
POLITIK OG RET · Revolutionernes tidsalder	1221
ÆSTETIK OG KUNST · Universalitet og autonomi	1263
MENNESKE, SPROG OG SAMFUND · Kulturens relativitet og det almene menneske	1299
FILOSOFI · Idealismen og dens kritikere	1356
RELIGION OG TEOLOGI · Religion på moderne vilkår	1406

INDUSTRIALISERING OG IMPERIALISME · 1857-1914	1441
× TEKNOLOGI · Den anden industrielle revolution	1449
× NATURVIDENSKAB · Det mekanistiske verdensbillede	1480
△ POLITIK OG RET · De moderne politiske ideologier grundlægges	1522
ÆSTETIK OG KUNST · Fra materialisme til immaterialisme	1548
MENNESKE, SPROG OG SAMFUND · Historie og psyke	1584
FILOSOFI · Genealogi og gyldighed – mellem naturalisering og sagen selv	1646
RELIGION OG TEOLOGI · Sekularisering og liberalteologi	1686

BIND 3

VERDENSKRIGENE · 1914-1973	1709
INFORMATION OG GLOBALISERING · 1973 og frem	2087
EFTER TANKEN · Essay	2360
INDEKSER	2373

og

TANKENS MAGT

BIND 1

TANKER FØR TANKEN · Essay	21
ANTIKKEN · før 350	57
MIDDELALDEREN · 350-1350	239
RENÆSSANCEN · 1350-1600	467

BIND 2

MODERNITETENS FØDSEL · 1600-1700	713
OPLYSNINGSTIDEN · 1700-1789	895
REVOLUTION OG ROMANTIK · 1789-1857	1135
INDUSTRIALISERING OG IMPERIALISME · 1857-1914	1441

BIND 3

VERDENSKRIGENE · 1914-1973	1709
TEKNOLOGI · Vækst og innovation	1718
NATURVIDENSKAB · Revolution, konsolidering og grundlagsproblemer	1747
× POLITIK OG RET · Fascisme, kommunisme og velfærd	1808
ÆSTETIK OG KUNST · Højmodernisme og massemediekunst	1853
× MENNESKE, SPROG OG SAMFUND · Struktur og funktion	1914
FILOSOFI · Kontinental og analytisk filosofi	1963
RELIGION OG TEOLOGI · Hjemløshedens teologi	2047

INFORMATION OG GLOBALISERING · 1973 og frem	2087
TEKNOLOGI · Intelligent teknologi og bæredygtighed	2095
NATURVIDENSKAB · Komplexitet og bevidsthed	2120
X POLITIK OG RET · Globalisering og identitet	2177
ÆSTETIK OG KUNST · Efter modernismen?	2229
X MENNESKE, SPROG OG SAMFUND · Komplexitet og tværvidenskab	2253
X FILOSOFI · Postmetafysik og den mentale vending	2289
X RELIGION OG TEOLOGI · Religionernes genkomst?	2322
X EFTER TANKEN · Essay	2360
INDEKSER	2373
Analytisk indeks	2375
Hvad er skrevet af hvem?	2399
Hvem skrev hvad?	2413
Medvirkende skribenter	2431
Navneindeks	2441

En tak skal lyde til de mange, der på forskellig anden vis har bistået med hjælp ved værkets tilblivelse:

Kirsti Andersen	Simo Køppe
Bodil Dam	Poul Lübcke
Robin Engelhardt	Henrik Stampe Lund
Mette Esmann	Jørn Lund
Harald Grimen	Lars R. Møller
Povl Götke	Niki Robson
Nils Gunder Hansen	Hans-Jørgen Schanz
Uffe Hansen	Asger Schnack
Hans Kristian Harbo	Frederik Tygstrup
Isak Winkel Holm	Dan Zahavi
Carl Henrik Koch	P. Ziggelaar S.J.

En stor tak skal også rettes til Dronning Margrethes og Prins Henriks Fond, Lundbeckfonden, Codan Fonden, Overretssagfører L. Zeuthens Mindelegat, Konsul George Jorck og hustru Emma Jorck's Fond samt Lademanns Fond. Uden deres støtte havde udgivelsen af *Tankens Magt* ikke været mulig.

Vi håber med dette værk at have skabt et værktøj, der kan bruges i de mange situationer, hvor der søges forståelse af den vestlige tænkings egenart og indflydelse, samt forståelse for de mange træk ved den, der rummer muligheder for en verden, hvor ideer og refleksion – tænkning – ikke kun er et middel, men også et mål i sig selv. Som sådan er *Tankens Magt* ikke kun en historie om magt, men om erkendelse og selv-erkendelse, og den magt, der ligger heri.

September 2006
REDAKTIONEN

Hans Siggaard Jensen
Learning Lab Denmark, Danmarks Pædagogiske Universitet

Ole Knudsen
Emeritus, Steno Institut, Aarhus Universitet

Frederik Stjernfelt
Learning Lab Denmark, Danmarks Pædagogiske Universitet

TANKENS MAGT

Tankens Magt er en idehistorie. Den beskriver de vestlige ideers historie, og forsøger at give en samlet historisk fremstilling, der er systematisk opdelt på de væsentligste livsområder, hvor ideer spiller en helt central rolle. Kernen i fremstillingen er de europæiske ideer. Med ideer mener vi begreber, forestillinger og teorier, der er blevet formuleret i tekster eller foreligger eksemplificerede i værker, redskaber eller institutioner. Der er anlagt både et synspunkt, der forsøger at give sammenhæng og overblik, og et synspunkt, der ser på fortiden, ud fra hvad der i denne giver forståelse for samtiden.

Det er vigtigt kontinuerligt at forsøge at formulere og reflektere over, hvad den europæiske og vestlige identitet er. Dette værk præsenterer en nutidig fortolkning baseret på en fremstilling af de vigtigste ideer indenfor felter som videnskab, politik, æstetik, religion, samfund, menneske, teknologi og filosofi, sådan som vi aktuelt forstår disse og deres udvikling. Værket er skrevet af mere end 50 danske og nordiske forskere og giver et enestående grundigt overblik over Vestens idehistorie. Når vi i dag ofte spørger, hvad der egentlig karakteriserer Vesten og dens bidrag til civilisationens udvikling, skulle denne bog gerne kunne give et fyldigt og relativt dækkende svar. Man kan forestille sig en kineser under uddannelse spørge om, hvad denne såkaldte »vestlige civilisation« egentlig er og har bidraget med – så skulle læsning af denne bogs tre bind gerne give et godt svar. Bogen henvender sig derfor først af alt til den nysgerrige og alment interesserede læser, der gerne vil skærpe indsigt og forståelse. Denne læser kan være en borger, der med basis i baggrundslæsning og brug af leksika og encyklopædier gerne vil have en sammenhængende fremstilling af de vestlige ideers historie, det kan være en studerende inden for videregående uddannelse, der ønsker en introduktion til et fagfelts idehistorie og dets sammenhæng med andre felter. Bogen præsenterer en meget bred basis for videre og videregående studier.

Værket dækker den vestlige verdens idehistorie. På en række felter udgør denne en meget væsentlig del af, hvad der globalt tænkes ud

fra. På andre felter er Vestens ideer nogle blandt andre. Indenfor videnskaberne er Vesten en næsten overvældende leverandør, mens den f.eks. indenfor religion er én væsentlig blandt flere. Er det således ikke en væsentlig indskrænkning, at værket alene dækker Vestens idehistorie? Det indebærer jo, at de store gamle højkulturers idehistorie ikke – eller kun marginalt – er berørt: Ægypten, Babylon, Assyrien, Indien, Japan, Kina, de mexikanske og sydamerikanske riger. Værket er som sådan ikke en bred global kulturhistorie, men begrænset til at forsøge at give en sammenhængende og fyldig beskrivelse af de vestlige ideer. Vi ser altså ikke Vestens idehistorie som én af flere højkulturers historie. Indenfor en lang række områder er den vestlige idehistorie bestemmende for den globale situation på feltet, og de andre højkulturer har næsten kun historisk eller museal interesse. På andre områder spiller den vestlige ideudvikling indenfor feltet en afgørende rolle i etableringen af den nutidige globale situation, f.eks. det æstetiske, mens der igen på andre områder er levende parallelle traditioner – det gælder først og fremmest det religiøse. Vi kan sige, at på nogle områder er der stadig flere levende og »alternative« kulturer – og ideerne er væsentlige i disse – mens der på andre områder er etableret en mere universel situation, hvor de forskellige store kulturer nok har haft bidrag, men hvor der i dag er etableret en fælles ramme af begreber og ideer. Mobiltelefoner og de teknologiske og videnskabelige teorier bag dem er de samme, hvad enten forskning og produktion foregår hos Samsung, Nokia eller Motorola. De vestlige ideers historie omfatter modernitetens historie i meget bred forstand. Det, vi i mangel af bedre kalder den »vestlige kultur«, er i dag ikke kun én kultur blandt mange, sådan som det har været hævdet i anden halvdel af det 20. århundrede. Den er i sit samspil med andre og i sin udvikling blevet mere omfattende og dominerende end nogen anden kultur, både i rum, tid og udviklingstempo. Derfor er det måske også lidt misvisende at kalde den »en kultur« – fordi den ikke kan forstås som en enhed ud fra et antropologisk kulturbegreb. Den er alt for varieret. Det er en anden grund til, at det også er misvisende at kalde den »én kultur« – fordi det foregøgler, at den er enhedsligt og meget klart afgrænset over for andre kulturer, der på deres side er lige så klare og afgrænsede. Men sådan ser kulturer i dag ikke ud – selv om der i mange samfund findes kræfter, der gerne så, at det var sådan, og søger at

hindre fremmed indflydelse. Som hovedregel har kulturer ikke karakterer af rene, statiske og lukkede værdiuniverser, tværtimod er de i stadig udvikling og udveksling. Noget af det, der kendetegner den vestlige kultur, er dens fantastiske evne til at integrere og syntetisere andre kulturer. Den har langt fra altid været venlig over for andre kulturer – men den har som hovedregel aldrig veget tilbage for at integrere elementer fra andre kulturer, hvad enten de var sande, brugbare, gode, skønne – eller ubrugelige, grimme og sære. Derfor er det både rigtigt og forkert, at den vestlige kultur begynder på Lilleasiens græske kyster omkring år 600 før Kristi fødsel. Det er forkert, fordi den oplysningsproces, der præger den vestlige kultur, for længst var under udvikling i forskellige tempi i andre kulturer, som var den græske kulturs uundværlige forudsætning. Men det er rigtigt, for her begyndte den kritiske attitude at blive eksplicit, den attitude, der dels førte til den vestlige kulturs integration af andre kulturers resultater og dels førte til den vestlige kulturs stigende grad af selvkritik og fortløbende selvkorrektion. Integrationens trafik er velkendt: jødedom, kristendom og islam fra Mellemøsten, papir, krudt, silke og pasta fra Kina, arabertallene fra Indien, alfabetet fra Fønicien, astrologien fra Assyrien, Aristoteles fra araberne, divanen fra tyrkerne, chokolade og tobak fra aztekerne, den californiske buddhisme fra japanerne og så videre – og hermed grundlagdes også, samtidig, den indre forskellighed, der endnu den dag i dag præger den vestlige kultur. Den vestlige kultur er fra starten synkretisme, kulturblanding – ja, dens rod i senantikken hellenisme udgør allerede én stor blanding af græske, ægyptiske, romerske, jødiske og orientalske forestillinger. Den vestlige kultur har aldrig, endnu mindre end flertallet af de gamle højkulturer, talt med én stemme – og der er næppe tvivl om, at netop denne kombination af integration og forskellighed har medvirket til, at den vestlige kultur har fået den globale betydning, vi ser i dag.

Det stiller særlige krav til en beskrivelse af de europæiske ideers historie. Selv om de foreliggende op mod 2500 sider begynder nogenlunde, hvor man plejer, så adskiller Tankens Magt sig på flere punkter fra traditionel idehistorieskrivning. Den er baseret på en struktur med en række temaemner og en række perioder, der indgår i en matrix. De syv emner er bredere defineret end de fleste idehistoriske fremstillinger: 1) Teknologi, 2) Naturvidenskab, 3) Politik og Ret, 4) Æstetik og Kunst, 5)

Menneske, Sprog og Samfund, 6) Filosofi, 7) Religion og Teologi. Værket omfatter således teknologiens idehistorie, samfunds- og humanvidenskabernes idehistorie (under 5), æstetikens idehistorie, emner der næppe før har været beskrevet samlet på dansk. Spektret af emner er ikke disponeret ud fra nogen forudfattet ide om et emnernes hierarki – det er ikke sådan, at åndens former antages at springe ud af produktionsforholdene, at filosofiens generelle indsigter styrer de mere konkrete områders idedannelse, at kunsten har det særlige privilegium at være foran de andre områder, at politikens styrende rolle også giver den magt til at styre ideudviklingen – eller hvilke andre forestillinger om historiens sammenhæng, man ellers kunne opstille. Tværtimod er det værkets agt at brede buketten ud og give en detaljeret fremstilling af ideernes udvikling på mange forskellige områder. Emneopdelingen er foretaget vel vidende, at vi i en vis forstand projicerer en opdeling bagud, der først senere historisk har udkrystalliseret sig klart – og at grænseopdelingen således for nogle af de tidlige perioder ikke skal tages mere håndfast end nødvendigt. På den anden side har den været nødvendig for at spore ideers oprindelse, der først senere foldede sig ud, og for at udgøre et raster, så ingen afgørende udviklinger faldt ud af værkets disposition. Inddelingen i de 7 temaer har også den praktiske følge, at store personligheder, der blander sig inden for mange felter, ofte afhandles opdelt i flere forskellige afsnit – som når Rousseau f.eks. både er at finde under politik og ret, menneske, sprog og samfund samt filosofi. Sådanne store skikkelser afhandles således ikke nødvendigvis samlet, og deres præstationer ikke som ét værk – men snarere som en række forbundne indsatser inden for forskellige domæner.

De ideer, der søges kortlagt, er ikke kun dem, der foreligger eksplicit i traktater, doktriner, afhandlinger og dokumenter, selv om de naturligvis bliver viet den centrale opmærksomhed – men også dem, der mere eller mindre implicit foreligger inkarneret i foreliggende kunstværker, i ført politik, i teknologiske innovationer, i oprettelsen af institutioner. Både dokumenter og monumenter vidner om begrebsmæssig aktivitet, der må beskrives.

Et værk, hvis emne har så omfattende et omfang som det foreliggende, må naturligvis vælge til og vælge fra. Hvilke ideer er taget med? Efter hvilke kriterier? Her vægter værket en position, hvor det rene por-

træt af den enkelte periode, med vorter og det hele, er afvejet med et virkningshistorisk hensyn: Hvilke ideer i perioden har haft signifikante effekter, gode som dårlige, i den senere udvikling?

Det er ikke nogen gennemillustreret bog. Vi har valgt at prioritere teksten – for at gøre beskrivelsen så grundig som mulig inden for de givne rammer. Illustrationer er derfor begrænset til det mest nødvendige – man kunne sige, at de ikke bare skal illustrere, men direkte tjene en funktion i forhold til teksten. Man vil derfor ikke finde portrætter af Aristoteles, Newton og Kant – eller af de tusindvis af andre skikkelser, der behandles. Illustrationerne er derimod koncentreret om 3 af værkets emner, der især kalder på det: teknologi, naturvidenskab samt æstetik og kunst, i de første 2 tilfælde koncentreret om grafer og diagrammer, i det sidste om eksemplariske kunstværker – i alle tilfælde illustrationer, der informerer videre, hvor teksten må slippe.

På den anden led i matrixen er udviklingen fra det 7. århundrede før vor tid og til nu inddelt i 9 perioder af stadig mindre længde: tiden før 350 e.Kr., 350-1350, 1350-1600, 1600-1700, 1700-1789, 1789-1857, 1857-1914, 1914-1973, 1973 og frem. De svarer nogenlunde til periodebetegnelserne Antik, Middelalder, Renæssance, Modernitetens fødsel, Oplysning, Revolution og romantik, Industrialisering og imperialism, Verdenskrigene, vor tid. Men selv om perioderne bliver kortere op mod nuet, så er der en klar tendens til, at beskrivelserne af dem bliver længere. Det sidste af de foreliggende bind dækker således perioden fra 1914 til nu med omtrentligt samme vægt som hele perioden fra 1600 og til 1914. Denne skævhed er tilsigtet og skyldes ikke kun nærsynethed motiveret af nutidens navlebeskuelse. Mere end halvdelen af de videnskabsmænd, der nogensinde har levet, er nulevende – og noget lignende gælder kunstnere, politikere og andre aktører i de andre emner. Ideudviklingen intensiveres.

De 7 emner og 9 perioder giver i alt et skævt skakbræt på 7 · 9, dvs. 63 felter. Ideelt set har én ekspert dækket hvert af disse kapitler. Som man kan se af skribentoversigten, er dette ikke i alle tilfælde »gået op«, men 7 · 9 strukturen er fastholdt som værkets overordnede orientering: 9 perioder, hvor de 7 emner gennemløbes i samme orden for hver periode. Indekserne bag i bogen tillader både, at man for en given tekst i bogen slår op, hvem der har forfattet den – og at man søger hvilke tek-

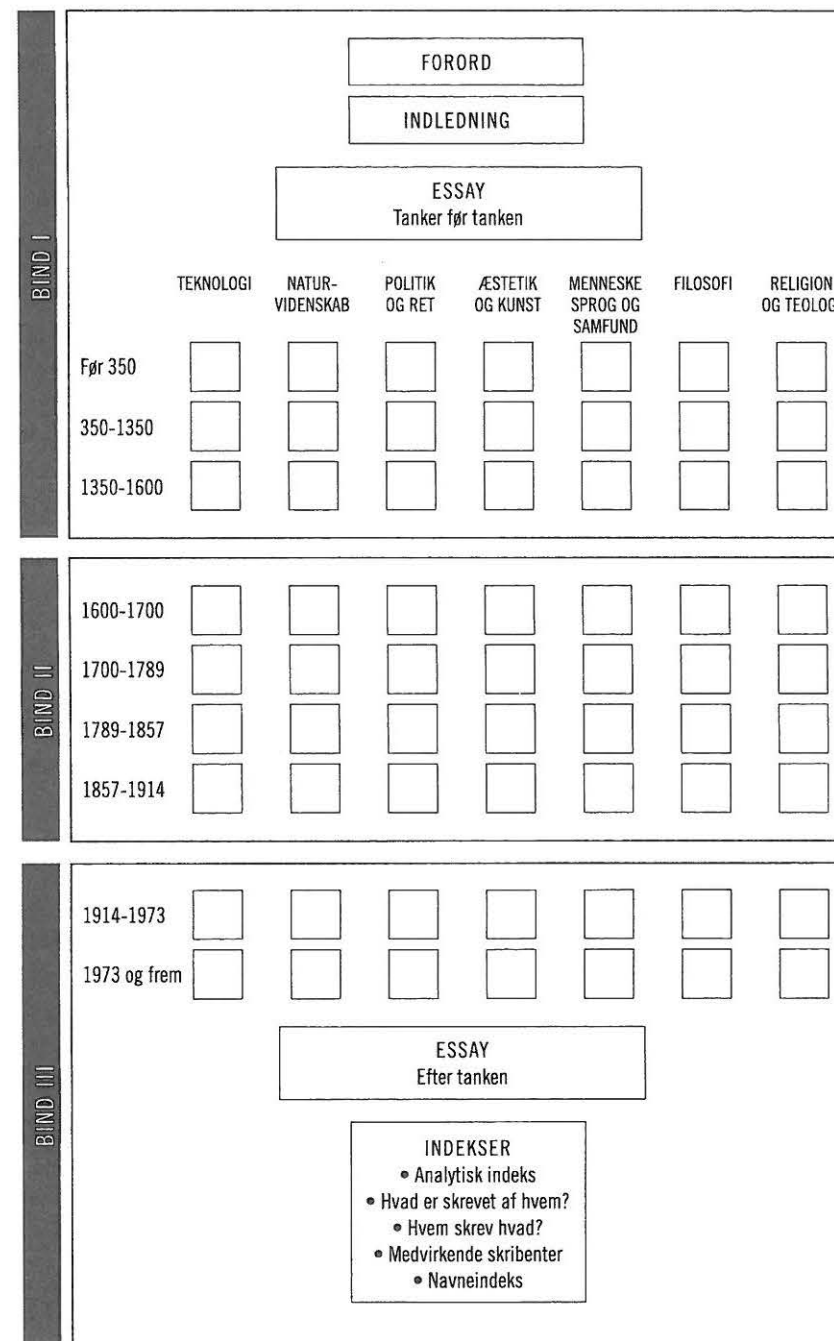
ster, en given forfatter har bidraget med. Værkets overordnede disposition angives af diagrammet på næste side.

Europa og Vesten

Hvordan afgrænser vi så de vestlige ideers historie? Først og fremmest må vi påpege, at der hele tiden igennem de mere end 2500 år, vi dækker, er foregået omfattende og af og til intense udvekslinger mellem »Vesten« og »resten«. Vi har således medtaget mange grænseflader til den arabiske og islamiske verden. Aristoteles og arabertal er os bekendte ad den vej. Antikken skabte en europæisk verden med centrum i Rom og lokaliseret omkring Middelhavet. Vi kan sige, at Europa og Vesten er arvtagere af dette imperium, og vigtigt arvegods er f.eks. romerrettens udskillelse af en ikke religiøst bestemt ret og ideen om et ikke etnisk bestemt statsborgerskab. Men der kom andet til – først og fremmest Kristendommen. Centrum flyttedes nordpå og vestpå i takt med kristningen. I middelalderen og renæssancen var Europa og Vesten reelt lig kristenheden. Men den spaltedes i flere omgange – i år 1054 i øst og vest, og i løbet af 1500-tallet i nord og syd.

Allerede da kirken gentagne gange i løbet af 1200-tallet forsøgte at forbyde det netop grundlagte universitet i Paris at beskæftige sig med Aristoteles' tanker om verdens indretning, var det et afgørende tegn, at dekretet ikke blev fulgt. Kristendommen kunne hverken restløst bestemme viden eller politik. Og da Francis Bacon i begyndelsen af 1600-tallet talte om »Europa« og betegnede sig som tilhørende »os europæere«, var det fordi, han havde brug for et neutralt begreb, der kunne dække, hvad man tidligere havde kaldt kristenheden, men som nu var blevet til kristenhederne i flertal. Dog for ham var der noget fælles – og dette fælles var i stigende grad knyttet til en anden sfære end det religiøse, nemlig til den videnskabelige.

Opbygningen af *Tankens Magt*. Værkets hoveddel er de 63 kapitler, 7 emner i 9 perioder, præsenteret i kronologisk orden. Inden for hver periode følger emnerne samme rækkefølge. Før de 63 kapitler ligger forord, den indledning, De nu læser, samt et indledende essay, der sporer forskellige ideer om den vestlige tankes op-rindelse. Efter de 63 kapitler ligger et afsluttende essay samt en række indekser, der letter overblikket over værket og muliggør forskellige indgange til teksten.

I løbet af 1600- og 1700-tallet etablerede Europa kolonier. Da en meget væsentlig del af disse løsrev sig med dannelsen af Amerikas Forenede Stater i 1776, blev der skabt et nyt sted, hvor væsentlige ideer kunne udfolde sig. Oplysningsideer og ideer om demokrati blev søgt realiserede og virkede tilbage på Europa. USA og Europa blev spejle for hinanden og blev således til Vesten. Kolonier nord og syd for USA forblev længe afhængige af Europa, men opnåede stigende selvstændighed i løbet af 1800-tallet, hvor også dele af Afrika og Australasien kom til at tilhøre Vesten. Samtidig udvikledes Vesten sig til Occidenten og Østen til Orienten. Det var i løbet af 1800-tallet, at skabelsen af en forestilling om Vesten som den hvide mands regime tog hold. Efter store krige, mange oprør og introduktion af nye tanke- og handlemåder ind i dette regime – fra Gandhis ikke-vold til Mandelas forsoning – blev denne forestilling fra midten af 1900-tallet langsomt afviklet, og vi befinder os i dag i en situation, som nogle har betegnet »The West and the Rest«. Man skal dog nok ikke overdrive skarpheden i dette skel. Den victorianske og imperialistiske periode betød også på flere områder skabelsen af en global og universalistisk kultur – der ikke altid nødvendigvis satte lighedstegn mellem den engelske gentleman og verdensmanden. Der blev skabt et universelt tidssystem, og indenfor flere og flere fagområder startede man verdenskongresser, ligesom man indledte en serie af verdensudstillinger. Teknologi, økonomi, handel, videnskab og i stigende grad også filosofi, kunst og politik fik globale og universelle træk. Havde kineserne skabt kvantemekanikken, havde den set ud som den, vi kender, måske havde formlernes grafiske udformning været anderledes, men indholdet det samme.

I Singapore har man et museum for de asiatiske civilisationer. Singapore er et økonomisk, finansielt og handelsmæssigt centrum og vil samtidig gerne være et multikulturelt centrum for Østasien. Dette museum viser noget om Kina, Indien, Japan og den arabisk/islamiske verden. En vældig fælles faktor i disse civilisationer – som i øvrigt ikke i alle perioder har haft megen kontakt med hinanden – er ris. Risdyrkning er perfektioneret igennem årtusinders erfaring og indsigt i denne mærkelige græsart. Ris og indsigten i ris er en universel viden og erfaring. Den finder forskelligt udtryk alt efter de forhold, hvorunder ris skal dyrkes, og alt efter evnen til at vælge de rigtige sorter ud af de flere hundred-

tusind forskellige, der findes. Er der noget fælles for de asiatiske civilisationer ud over dette? De er i henseende til religion, politik, menneskeopfattelse og naturforståelse meget forskellige. Deres kunstneriske udtryksformer er stærkt varierede og på mange måder dybt fascinerende. Men ser vi på det panorama, der oprulles over Vesten i dette værk, er det faktisk lige så varieret. Risen spiller ikke samme centrale rolle. Måske kan vi pege på hvede og vin som afgørende – selvom Norden i så fald ikke er placeret så centralt. Hele det europæiske landbrug har sin oprindelse i Mellemøsten – og brød og vin er to centrale kristne symboler. Men Europa og Vesten er meget mere end kristenheden, og det er ikke først og fremmest den, der gør de vestlige ideer så centrale globalt i dag. Igennem en meget lang periode fra Romerrikets adoptering af kristendommen til i dag har kristendommen været en væsentlig identitetsskabende og, paradoksalt nok, sekulariserende faktor. Men netop fra omkring år 1600 – hvad vi kalder Modernitetens fødsel – har andre ideområder spillet en stadig stigende, afgørende rolle. Det er områder som f.eks. teknologi og videnskab, rets- og statsopfattelse, æstetik og forståelse af menneske, sprog og samfund. I et afsluttende essay vil vi søge at give en opsummering af, hvad vi – igennem disse næsten 2500 sider – så kan tillade os at sige om de vestlige ideers situation ved begyndelsen til det 21. århundrede.

Læsevejledning

Den mest nærliggende måde at læse *Tankens Magt* på er naturligvis: fra start til slut! Periode for periode, og indenfor hver periode skridende frem fra teknologi til teologi – sådan er værket disponeret. Men på denne basis kan man også krydslæse sig frem på mangfoldige andre måder. Man kan associere sig frit frem og tilbage mellem afsnittene, og takket være den detaljerede tematisk-analytiske indholdsfortegnelse bag i bogen kan man søge ned i enkeltafsnit. Navneindekset gør det muligt at spore personers samlede indsats på tværs af emner og perioder.

7 · 9-strukturen muliggør naturligvis også, at man kan læse bogen så at sige »lodret«, tematisk, så man f.eks. får en særskilt æstetik-historie eller en samlet politik- og retshistorie ved at følge de 9 pågældende afsnit i en søjle ned gennem perioderne. Bag i bogen er endvidere en skri-

bentoversigt, hvor man får præsenteret de enkelte skribenter og både kan gå ind og se hvilke skribenter, der har skrevet hvad, og hvad der er skrevet af hvilken skribent.

Endelig behøver man næppe anbefale den spontane omgang med værker af denne type: den frie, associerende bladrning!

Vi vil også gerne gøre opmærksom på, at dette værk, selv om det baserer sig på forskning og er skrevet af aktive forskere, ikke i traditionel forstand er et videnskabeligt værk. Der er først og fremmest lagt vægt på, at teksterne skulle have kvalitet og være læselige. Der er således ikke et stort noteapparat eller mange henvisninger. Der er ej heller litteraturhenvisninger. Det er i dag muligt via biblioteker, on-line kataloger, on-line leksika og et utal af hjemmesider og tjenester på Internet, at få adgang til referencer og oversigter over, om værker foreligger på dansk, og hvor og hvornår de er genudgivet. Der er stort set også net-baserede leksika og encyklopædier indenfor alle vore 7 søjler. Det er selvfølgelig også klart, at brug af alle disse ressourcer kræver, hvad der kaldes »information literacy« – evne til at vurdere kvaliteten af ressourcerne. Vi har valgt at lade denne opgave falde uden for rammerne af dette værk. Vi giver et indeks over navne (og oplyser personers årstal første gang, de optræder i et kapitel), og vi sikrer, at værkstitler bliver oversat, for så vidt de er på sprog, der ikke kan anses for at være udbredt forståelige.

Det er også vigtigt at være opmærksom på, at ikke alle store personligheder eller store værk-indsatser behandles udførligt. Der er ikke tale om en litteraturhistorie eller en kunsthistorie, en teknologihistorie eller en politisk historie – men netop om en idehistorie. Som sådan er det værket sigte at give sammenhæng og overblik – i den forstand at være encyklopædisk. Den anvendte matrix-struktur kan måske forekomme kompleks og uoverskuelig, men den muliggør en mangfoldighed af læsninger og forskellig grad af fordybelse. Den vil også, når den efterhånden tilegnes, give mulighed for en mere helhedsskabende oplevelse af den vestlige tanke end den, som f.eks. leksika og andre opslagsværker giver – eller som mere begrænsede udkigspunkter i én videnskab, ideologi eller kunstart tilbyder. *Tankens Magt* er ikke alfabetisk ordnet eller organiseret ud fra personer. Det er ikke gennem de store personlighederes biografier – heller ikke deres intellektuelle bio-

grafier – at der fremstår et overblik, hvor fascinerende disse personer ellers kan være. *Tankens Magt* præsenterer tænkningen, sådan som den har udfoldet sig i al sin mangfoldighed, konkret og abstrakt, og giver dermed en introduktion til vestlig civilisation for den selvstændigt tænkende.